

die niet wordt gegeven. Hetzelfde doet zich voor in het dossier betreffende Fosses-la-Ville met een aanpassingsbesluit van 16 aug. 1768, terwijl de grote ordonnantie van 5 maart 1768 wordt verzwegen.

Al deze vitterijen doen uiteraard weinig af aan de waarde en de bruikbaarheid van dergelijke indrukwekkende bronnenverzameling. Ofschoon bedoeld in de eerste plaats als bronnen voor de rechtsgeschiedenis en de instellingen van het platteland, belichten de verzamelde documenten de meest verscheiden levensvormen van de oude dorps-gemeenschap, de rol van het bos en de molens daarin, de structuur van de landbouw en de veeteelt en de sociale toestanden. Eens te meer is het vanuit het Naamse dat de plattelands-geschiedenis der Zuidelijke Nederlanden een bevruchtende en beloftevolle impuls ontvangt.

R. VAN UYTVEN

REGINALD DE SCHRYVER, *Jan van Brouhoven, graaf van Bergeyck, 1644-1725. Een halve eeuw staatkunde in de Spaanse Nederlanden en in Europa* (Verhandeling van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, XXVII, lvii, Brussel, 1965, in 8°, 528 blz., 8 platen, 1000 BF.).

Bij het lezen van deze biografie van de belangrijkste staatsman die de Zuidelijke Nederlanden in de zeventiende en achttiende eeuw hebben opgeleverd, zal men er goed aan doen te letten op de ondertitel. Het boek tekent Bergeyck vrijwel uitsluitend als staatsman, het beschrijft uitvoerig de rol die hij in de staatkunde van de Spaanse Nederlanden en van West-Europa heeft vervuld, en het wordt daardoor vanzelf een belangrijk stuk Zuidnederlandse en Europese geschiedenis. Maar allerlei elementen die men gaarne in een biografie ziet, ontbreken: vrijwel niets over zijn jeugd, zijn opvoeding, zijn studie, zijn twee huwelijken, zijn gezinsleven, zijn rijkdom, zijn culturele achtergrond. Dit ligt bepaald niet aan de auteur, hij heeft ijverig genoeg naar gegevens hierover gezocht, maar niets gevonden. De verklaring kan liggen in de brand van Bergeycks huis te Brussel in het begin van de achttiende eeuw, waarbij heel wat persoonlijke papieren verloren zijn gegaan; maar vooral lijkt Bergeyck mij er de man niet toe om zijn particuliere aangelegenheden bloot te leggen in vertrouwelijke brieven, dagboeken, memoires of wat voor andere ego-documenten ook (om een term van Presser te gebruiken). Wat genealogische gegevens, dat is al wat de auteur heeft kunnen opsporen, maar daar is toch één onthullende bijzonderheid bij: een defect in Bergeycks stamboom. Hij werd in oktober 1644 geboren uit een onwettige verhouding van de 24-jarige Antwerpse schepen Jan Baptist van Brouhoven en de 30-jarige Helena Fourment, de mooie en van uiterlijk welbekende weduwe van Peter Paul Rubens. De ouders trouwden pas na zijn geboorte. Het feit lijkt voor de tijdgenoten verborgen te zijn gebleven, het is althans nimmer uitgebuit door Bergeycks vele vijanden, maar terecht onderstelt de auteur dat het op zijn hele psychologische instelling niet zonder invloed is gebleven (p. 23). Het helpt in elk geval bij de verklaring van zijn geslotenheid omtrent zijn privé leven.

Bergeyck was een typische vertegenwoordiger van de in de Zuidelijke Nederlanden zo talrijke en machtige klasse van de ambtsadel, lieden van burgerlijke afkomst, meestal universitair gevormd, die in de ambten van rechtspraak en administratie tot grote macht en rijkdom opklommen, die door hun souverein voor hun trouwe dienst met adellijke titels beloond werden en die om al deze redenen door de oude feodale zwaardadel grondig gehaat werden. De Brouhovens waren afkomstig uit 's-Hertogenbosch. Bergeycks vader, Jan Baptist, was nog in die stad geboren, in 1619, toen de stad nog tot het grondgebied van de Aartshertogen behoorde; maar de Katholieke familie verhuisde, al of niet

in verband met het verlies van 's-Hertogenbosch, naar Zuid-Brabant. Jan Baptist van Brouhoven maakte in de Spaanse Nederlanden een grote carrière en werd door de Spaanse koning geadeld tot graaf van Bergeyck. Zijn oudste zoon Jan erfde de titel en maakte een nog grotere carrière, steeds in de centrale regering: 1668 lid van de Raad van Financiën, 1688 thesaurier-generaal en lid van de Raad van State, 1702 superintendent van Financiën en minister van Oorlog, 1711 lid van de Spaanse ministerraad te Madrid, 1714 ambteloos. Deze opsomming van functies zegt nog maar weinig over de werkelijke machtspositie die Bergeyck innam. Onder de gouverneur-generaal Maximiliaan Emanuel van Beieren was hij praktisch eerste minister, gedurende het Anjouaanse bewind de feitelijke regeerder van de Spaanse Nederlanden of van wat daarvan restte. Hij was 'de ziel van alles'. Bovendien was hij betrokken bij belangrijke internationale onderhandelingen, over de Spaanse successie, de eerste Hollandse barrière van 1698, de vredesverdragen van Rijswijk en Utrecht.

Van deze langdurige politieke activiteit geeft de auteur een zeer betrouwbaar verhaal, berustend op een overweldigende documentatie, bijna uitsluitend directe bronnen uit de tijd zelf. Hij heeft archiefonderzoek gedaan in Brussel, Den Haag, Madrid, München, Parijs, Rome, Simancas, Vincennes, een rijtje namen dat tegelijk getuigt van de ontzagwekkende arbeid van de jonge historicus De Schryver en van het wijde veld van werkzaamheid van de staatsman Bergeyck. Het boek is goed geschreven, in een taal die nogal Zuidnederlands gekleurd, in een spelling die progressiever dan progressief is. Het is een boek naar mijn hart, meer geschreven in de geest van Geyl dan in de geest van Pirenne. Het is vrij van vooringenomenheid tegen welke natie dan ook. De woorden België, Belgen, Belgisch komen in de eigenlijke levensbeschrijving, dat is van p. 11 tot p. 440, niet voor. (Wel natuurlijk in het Woord Vooraf en in het laatste hoofdstuk, dat beschouwingen bevat over de persoonlijkheid en de betekenis van Bergeyck, maar ook dan nog vaak tussen aanhalingstekens.) Het land waar het voornamelijk om gaat, heet de Spaanse Nederlanden, kortweg de Nederlanden, zijn bewoners heten de Nederlanders, Nederlands = Zuidnederlands. De Nederlandse lezer van nu zal daarop verdacht moeten zijn bij het lezen van zinnestukjes als: 'door het uitblijven van een sterk Nederlands leger moest de verdediging van die landen aan de Verenigde Provinciën worden overgelaten' (p. 153); 'op die manier zouden de Nederlanders bevoordeeld worden tegenover de Hollanders' (p. 254). Het is m.i. een consequente en juiste terminologie, geheel in overeenstemming met de bronnen. Overigens gebruikt de auteur, om verwarring te voorkomen, ook wel de zeer bruikbare term Zuidelijke Nederlanden etc.

Bergeyck is een omstreden figuur in de historiografie. Zijn politiek in de Spaanse Nederlanden is mislukt, mislukking die al gesymboliseerd wordt door de hoofdsteden waarop hij zich achtereenvolgens moest terugtrekken: Brussel, Bergen, Namen, Madrid. Toen hij in 1714 ambteloos uit Spanje naar de Nederlanden terugkeerde, stond hij voor de totale ruïne van zijn politieke leven: de Zuidelijke Nederlanden waren voor Spanje verloren gegaan, al zijn administratieve, financiële en economische hervormingen tenietgedaan. Maar terecht stelt de auteur dat het onbillijk zou zijn hem uitsluitend naar zijn mislukkingen te beoordelen. Zelf onttrekt hij zich niet aan een waardering, een beoordeling van zijn 'held'. Hij doet dit al zo nu en dan in de loop van zijn verhaal, maar vooral in de belangwekkende beschouwingen van zijn laatste hoofdstuk. Hij heeft het daarbij niet gemakkelijk, gelet op de tragische politieke verscheurdheid van de Zuidelijke Nederlanden in de jaren rondom 1700. Hij wordt geslingerd tussen bewondering voor Bergeycks bekwaamheid en energie en karaktervastheid, en de afkeuring van zijn autoritair optreden en van verscheidene van zijn daden. Hij betoogt uitdrukkelijk dat er één lijn zit in Berg-

eycks opvattingen, dat hij steeds trouw gebleven is aazichzelf. Hij ziet hem niet te groot; te spreken van 'un Colbert belge' acht hij overdreven; in zijn eindconclusie komt hij niet verder dan de kwalificatie: een staatsman van formaat (p. 465 en 470), wat zeker niet te sterk is uitgedrukt. Hij verheelt ook niet zijn gebrek aan vaderlandsliefde (p. 458, 465), dat hem tijdens de Spaanse Successieoorlog ertoe bracht zijn geboorteland te beschouwen als onderhandelings- of ruilobject en bij tijden zich bereid te tonen het te versjacheren (p. 239, 388). Bergeyck diende niet zijn vaderland, maar een meester (wat nog niet precies hetzelfde wil zeggen als zijn wettige vorst), achtereenvolgens: Karel II, Maximiliaan Emanuel (souverein in hope van de Zuidelijke Nederlanden), Lodewijk XIV (in diens kwaliteit van regent over de Spaanse Nederlanden voor zijn kleinzoon), Filips V (toen in 1709 de belangen van Frankrijk en Spanje begonnen uiteen te lopen) en zowaar nog Karel VI (toen hij na 1714 adviezen gaf aan diens vertegenwoordiger in de Oostenrijkse Nederlanden, Prié). Dat er toch wel een sprankje vaderlandsliefde in hem gloeide, toonde de oude Bergeyck toen hij in 1714 uit Madrid naar de Nederlanden terugkeerde, om daar te sterven.

Met de beschouwingen van De Schryver kan ik het doorgaans eens zijn, niet altijd. Als hij Bergeycks administratieve hervormingen tijdens de Anjouaanse periode beschrijft, noemt hij dat een politiek van centralisatie en rationalisatie (p. 318, 319, 450, 453). Is dat niet wat te onschuldig voorgesteld? Waarom hier niet het woord absolutisme aan toegevoegd? Bergeyck heeft de absolute monarchie van Lodewijk XIV bewonderd en nagevolgd, zelfs aan het hanteren van lettres de cachet heeft hij meegewerkt en daarmee de mentaliteit, het 'humeur' van zijn landgenoten miskend. Hij heeft zich zozeer met het Franse systeem vereenzelvigd, dat er voor hem (en eigenlijk alleen voor hem) bij de revolutie van 1706 geen terugkeer mogelijk was. Elders in het boek (p. 199, 457) komen weliswaar de woorden absolutist en absolutistisch een paar maal voor, maar dan meer in verband met zijn karakter dan met zijn politiek. Een dergelijk bezwaar heb ik tegen een zin op p. 469: 'Dat hij door zijn optie voor Lodewijk XIV en Filips V in 1700 en in 1706 de verkeerde partij heeft gekozen, kan voor zijn tijd en zijn Nederlandse omgeving misschien wel uitkomen, maar voor de latere geschiedenis eerder niet.' Ik zou zeggen: juist met het oog op de latere geschiedenis wèl, en dan doet het er niet toe of men zich op grootnederlands of op Belgisch of op internationaal standpunt stelt. Bergeyck heeft, in tegenstelling tot de meeste van zijn landgenoten, het regentschap van Lodewijk XIV niet over zich laten komen, niet ondergaan, maar met enthousiasme begroet. Terwijl half Europa zich inspande om de Spaanse Nederlanden uit handen van Frankrijk te houden, heeft hij aan het Franse imperialistische streven van harte meegewerkt en daarmee èn de Nederlandse toekomst van Vlaanderen èn het ontstaan van een toekomstig België èn het zelfstandig bestaan van de twee Lage Landen in groot gevaar gebracht. In dit opzicht valt mijn veroordeling van Bergeycks politiek gedurende het Anjouaanse tijdperk bepaald positiever uit dan die van De Schryver.

Er bleven na de lectuur van dit uitvoerige werk ook nog wel enkele vragen bij mij over, bijv.: Wat was het aandeel van Bergeyck als Minister van Oorlog in de aanleg van de befaamde Linies van Brabant tijdens de Spaanse Successieoorlog? Welke verbindingen had hij in Gent, waardoor de overrompeling van die stad door de Fransen op 5 juli 1708 zo perfect slaagde? Dat deze vragen niet beantwoord worden, ligt stellig meer aan leemten in de bronnen dan aan de auteur van dit uitstekende boek.

A. J. VEENENDAAL

C. SMIT, ed., *Bescheiden betreffende de buitenlandse politiek van Nederland 1848-1919. Derde periode, VI, Buitenlandse bronnen 1899-1914* (Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote Serie, CXXVIII, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, 1968).

Voor de arme historicus van de moderne vaderlandse geschiedenis is elke nieuwe bronnenpublicatie op zich zelf al reden tot het hijsen van de vlag. Zeker geldt dat voor de stukken over de buitenlandse politiek, die Mr. C. Smit verzorgt en waarvan hij thans het zesde deel het licht heeft doen zien. Deze uitgave bestrijkt de jaren 1899-1914. Als aanvulling op de reeds eerder verschenen Nederlandse stukken vinden we nu materiaal van buitenlandse diplomaten over Nederland, rapporten en brieven uit Duitse, Engelse, Franse, Amerikaanse en Belgische archieven. Deze documenten vormen een waardevolle aanwinst, omdat we nu Nederland en het Nederlandse beleid door buitenlandse ogen zien. Naast deze bescheiden, die het nodige speurwerk in de diverse archieven van de uitgever hebben gevegd, heeft Smit nog een 24-tal Nederlandse stukken opgenomen, die in de vorige delen geen plaats konden krijgen, of die slechts in samenhang met de hier gepubliceerde papieren betekenis hebben. De meeste zijn afkomstig uit het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, enkele ook uit het Kuyper-archief.

Zo'n selectie maakt al gauw een ietwat willekeurige indruk, maar de uitgever motiveert zijn keuze toch op aanvaardbare wijze. Dat geldt ook voor de hoofdschotel, de buitenlandse stukken. Ook hier een beperking tot de belangrijkste burens. Daar zijn natuurlijk zuiver technische redenen voor, maar daarnaast valt deze keuze ook zakelijk wel te verdedigen; in de relaties met de genoemde landen zat nog de meeste muziek bij die sereniteit van de absolute neutraliteitspolitiek, die Nederland in deze jaren voerde. Wat niet uitsluit, dat in Russische, Oostenrijkse of andere archieven ook nog allerlei ligt te vergeleken dat een interessant licht op ons land kan werpen.

Over de technische kant kan ik kort zijn. Het boek maakt een even verzorgde indruk als de vorige delen. De inleiding is een zeer handzame gids voor de voornaamste kwesties. Merkwaardig genoeg gaat het hierbij om zaken, waar de Nederlandse stukken over zwijgen. De annotatie is beknopt gehouden, maar voldoende om de gebruiker extra naslagwerk te besparen. In enkele gevallen zouden wat meer personalia geen luxe zijn geweest. Over de diverse figuren b.v., die in verband met het huwelijk van koningin Wilhelmina rond 1900 op het tapijt verschijnen, zouden we meer willen weten. Ik ben me er echter van bewust, dat een dermate omvangrijke editie tot een zekere zuinigheid dwingt en dat annotatie altijd ook een kwestie van smaak blijft, waarbij de recensent al gemakkelijk om meer gaat zeuren.

Dat we in Nederland nu langzamerhand de officiële stukken uit de periode tot 1919 kunnen gebruiken en daarmee pas de onmisbare basis voor een verantwoorde politieke geschiedschrijving verwerven, het is waarlijk geen reden tot bazuingeschal. En de stukken uit het Koninklijke Huisarchief mochten ook nu weer niet door Smit worden geraadpleegd. Wie daarvoor ook verantwoordelijk mag worden gesteld, als historici kunnen we niet vaak genoeg ons 'ceterum censeo' uitroepen. Veel helpen zal het wel niet, zolang men het verzoek om inzage blijkbaar gelijkstelt met de vraag om opening van een riool.

In de documenten zelf vinden we, ondanks de genoemde neutraliteitspolitiek die dramatische verwickelingen bij voorbaat uitsloot, toch diverse opmerkelijke kwesties. Allereerst was er het dynastieke vraagstuk. In 1899 vormden de opkomende huwelijksplannen van koningin Wilhelmina een bron voor speculaties in hof- en diplomatenkringen. Vooral de Duitsers spitsten hun oren. Wilhelm II ging er zich, hoe kon het anders, mee bemoeien: 'Es darf nur ein deutscher Prinz sein!' (p. 6). Aanvankelijk deden immers geruchten de ronde over een kandidatuur van de Engelse Alexander von Teek, de latere Earl of